

Članak *Hrvatski useljenici u Mlecima, crkva S. Fosca i posvetni natpis ninskoga biskupa Jeronima Fonde (15.-18. stoljeće)* (73-84) Lovorke Čoralić je nastavak istraživanja povezanosti hrvatskih useljenika u Mlecima s tamošnjim crkvenim ustanovama. U prvom dijelu rada autorica ukazuje na raznovrsne veze useljenih Hrvata s crkvom S. Fosca na osnovu oporučnih spisa iz Državnog arhiva u Mlecima, dok u drugom dijelu razmatra biskupsko djelovanje Jeronima Fonde, ninskog i trogirskog biskupa. U završnom dijelu rada nalazi se tekst kamenog natpisa u crkvi S. Fosca u kojem se kao jedan od zaslužnih aktera obnove spominje F. Antivari, vjerojatno potomak davno useljenih Barana.

Relja Seferović težište svoga članka *Moralnoteološka promišljanja klerika u baroknom Dubrovniku (85-117)* stavlja na radove iz područja moralne teologije nastale iz pera dubrovačkog klera. Autor posebno ističe radove franjevca Vitala Andrijaševića, dominikanca Vlahe Morginija i svjetovnjaka Stjepana Šuljaga.

Na osnovu prvog sveska *Jus publicum ecclesiasticum*, predavanja iz crkvenog prava Marijana Lanosovića, Daniel Patafta u radu *Elementi jozefinističkog prava o odnosu Crkve i države u spisu Jus publicum ecclesiasticum (119-127)* nastoji dati bolji uvid u uvođenje jozefinističkog crkvenog prava u Hrvatskoj neposredno prije negoli je država oduzela Crkvi pravo odgoja i obrazovanja vlastitog svećenstva.

Doprinos potpunijem poznavanju djelovanja I. Krstitelja Tkalčića uz pomoć njegove rukopisne ostavštine pohranjene u Arheološkom muzeju u Zagrebu, a vezane uz terenska istraživanja u Sisku, dala je Vlatka Vukelić prilogom *Pionirska uloga Ivana Krstitelja Tkalčića u razvoju sisačke arheologije u drugoj polovici 19. stoljeća (129-152)*.

Prisilne migracije židovskog stanovništva na području Nezavisne Države Hrvatske (153-178) članak je Marice Karakaš Obradov u kojem je obradila prisilne migracije židovskog stanovništva iz NDH tijekom Drugog svjetskog rata u Kraljevinu Italiju ili područja koja je anektirala ili zaposjela, posebice u Hrvatskom Primorju i Dalmaciji.

Broj je zaključen rubrikama *Prikazi i recenzije (179-220)* sa dvadeset prikaza i recenzija literature novijeg datuma i stručnim prikazom *Primljenih publikacija (221-224)* koje je priredio Marijan Biškup.

Ana Biočić

***Scrinia Slavonica. Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, sv. 13, Slavonski Brod 2013., 598 str.**

Prošle godine je izašao trinaesti broj znanstvenog časopisa *Scrinia Slavonica*, koji izdaje Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest pod vodstvom glavnog i odgovornog urednika Stanka Andrića. Ovaj obiman godišnjak (598 strana) podjeljen je na šest cjelina. Prva se sastoji od deset autorskih članaka, a zatim slijede rubrike: Grada, Obljetnica, Prijevodi, Kritika, te Prikazi i osvrti.

Članci u prvoj rubrici su poredani kronološki; prvih pet članaka se bavi razdobljem zadnje četvrtine devetnaestog, odnosno prve četvrtine dvadesetog stoljeća, naredna dva vremenom NDH, dok zadnja tri članka obrađuju teme iz Domovinskog rata.

U prvom članku u ovoj rubrici, *Odnos biskupa Josipa Jurja Strossmayera i Tadije Smičiklasa u Smičiklasovim pismima (1884.-1904.)*, autori Zoran Grijak i Andreja Ščapec analiziraju prepisku biskupa Strossmayera i njegovog bliskog suradnika, povjesničara Tadije Smičiklasa, u razdoblju od 1884. do 1904. Izvor koji koriste su Smičiklasova pisma Strossmayeru pohranjena u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Glavne teme obrađene u članku su razmjena mišljenja o problemima u JAZU, Matici Hrvatskoj, Sveučilištu Franje Josipa I., Zavodu Sv. Jeronima u Rimu te u pitanjima oko izbora zagrebačkog nadbiskupa u periodu 1891.-1894. (te

tri godine je nadbiskupska stolica bila prazna, zbog političkih sukoba). Smičiklas je u tom razdoblju bio glavni biskupov izvor za događanja u glavnom gradu, te su ova pisma vrijedno svjedočanstvo o ljudima i događajima u zadnjoj četvrtini devetnaestog stoljeća. Uz članak je priložen i izbor od jedanaest pisama, popraćenih kritičkim aparatom.

Slijedeći članak, *Milan Kerdić – prilog za biografiju*, rad je Mate Artukovića u kojem autor donosi neka nova saznanja o Milanu Kerdiću, novinaru i odvjetniku, te jednom od obnovitelja Stranke prava nakon Rakovičke bune. Autor naglašava da se o životu i djelovanju ovog značajnog pravaša zapravo, zahvaljujući nedostatnim izvorima, zna malo te ovim radom daje prilog slaganju Kerdićeve biografije. Prati Kerdićev život od pučkoškolskih i srednjoškolskih dana, studija na pravnom fakultetu kada djeluje kao zagrebački dopisnik pravaškog lista "Sloboda," te iza toga vrijeme njegovog boravka na Sušaku kada je Kerdić bio glavni urednik istog časopisa. On ga je 1881. i spasio od ukidanja, kupivši list i tiskaru novcem prikupljenim od članova Stranke prava. Autor također donosi, kako ih sam naziva, crtice o Kerdićevom životu u Zagrebu (kada je 1884. "Sloboda" premještena u Zagreb Kerdić djeluje kao član Uredništva) te u Brodu gdje se preselio nešto prije 1891. te radio kao koncipient u odvjetničkoj kancelariji Ignjata, pa potom Vatroslava Brlića.

Mađarski povjesničar János Majdán autor je članka *Drava kao poveznica: mađarsko-hrvatske gospodarske veze u razdoblju 1868.-1918.* U uvodu urednici naglašavaju da, zbog nepoznavanja hrvatske literature, autor pristupa temi prvenstveno s mađarskog gledišta. Promatrajući gospodarske veze između Mađarske i Hrvatske kroz rad skela i mlinova na Dravi te cesta i željezničkih mostova preko te rijeke autor zaključuje da su u navedenom razdoblju, zadnjem razdoblju postojanja Monarhije, promet i trgovina, zahvaljujući nepostojanju carinske zone znatno povećani. Rijeka dakle nije, u gospodarskom i društvenom smislu, razdvajala dvije obale već je nizina oko nje djelovala kao jedinstveni teritorij u kojemu su stanovnici bili u stalnom međusobnom kontaktu.

Branko Ostajmer u članku *Milko Cepelić u svjetlu jednoga njegova nepoznatog rukopisa* objavio je dosad nepoznatu ostavštinu povjesničara, etnografa, političkog istomišljenika, prijatelja i biografa biskupa Strossmayera. Objavljeni tekst je zapravo uvod Cepelićevog Kataloga tekstilne zbirke, koji se čuva u Etnografskom muzeju u Zagrebu. Ovaj tekst je sačuvan samo kao radna verzija. U njemu Cepelić, želeći objasniti svoj interes za narodne vezove, piše o svojoj obitelji i odrastanju, no dotiče se i svoje političke karijere dajući uvid u događaje i ljude zadnje četvrtine devetnaestog i početka dvadesetog stoljeća (tekst je napisan 1916. g.). Uz objavu teksta, autor članka daje prikaz života i djelovanja Milka Cepelića te objašnjenje pojedinih dijelova samog teksta.

Tema članka *Restauracija franjevačke crkve i samostana u Šaregradu 1923.-1925. godine* Dragana Damjanovića je jedna od faza obnove franjevačke Crkve i samostana svetih Petra i Pavla. Ova građevina, čija je gradnja započela početkom 15. stoljeća, se smatra jednim od najvažnijih očuvanih srednjovjekovnih spomenika Slavonije i Srijema. Obnovu, u razdoblju 1923.-1925. je predvodio gvardijan crkve Ivan Franković. Na kraju, zbog nedostatka novca, provedena je samo u manjoj mjeri, no dijelom je ipak izmijenila izgled građevine. Uz objašnjenje samih građevinskih zahvata te raznih taktika kojima je gvardijan Franković pokušavao doći do novca za restauraciju, članak govori i o ulogama koje su u tome imali značajni suvremenici, Izidor Kršnjavi i Herman Bolle. Kroz ovu epizodu obnove mogu se iščitati tadašnji nazori o restauraciji i zaštiti spomenika kulture. Uz tekst su priložene stare fotografije Crkve i samostana prije i poslije obnove te Frankovićev nacrt iz doba provođenja radova.

Slijedeća dva članka se bave razdobljem Nezavisne Države Hrvatske, a u prvom od njih *Mjere vlasti Nezavisne Države Hrvatske za pripremu i provedbu evakuacije Slavonije i Srijema (jesen 1944. - proljeće 1945.)* Nikica Barić analizira situaciju na području Slavonije i zapadnog Srijema u razdoblju nakon što su partizani i Crvena armija zauzeli Beograd i Istočni Srijem (je-

sen 1944.) pa do povlačenja njemačkih snaga sa ovog teritorija u travnju 1945. Prilažući tekstu izvorne dokumente autor pokazuje da, dok su vlasti Reicha još u listopadu 1944. provele potpunu evakuaciju Njemaca, to se nije desilo u slučaju hrvatskog stanovništva iz više razloga. Iako su određene smjernice davane još od jeseni 1944., sustavni i u praksi upotrebljiv plan povlačenja civilnog stanovništva i dobara nije postojao, smjernice su bile donekle nejasne te provedene djelomično. Isto tako, zaključuje autor, nema dovoljno podataka koji bi razjasnili u kojoj je mjeri hrvatsko civilno stanovništvo ovo područje napustilo dobrovoljno a u kojoj pod eventualnim pritiskom vlasti NDH, u travnju 1945.

Vladimir Geiger i Suzana Leček su autori članka *Presuda ministru u Vladi Nezavisne Države Hrvatske Živanu Kuveždiću 1949.* Živan Kuveždić, ministar bez lisnice u Vladi NDH, jedan je od dvanaestoro osuđenih i pogubljenih ministara (to su svi ministri koji su nakon rata bili izručeni partizanskim vlastima). Kroz njegov slučaj autori tematiziraju problem poslijeratnih sudova za ratne zločine koji se nisu vodili načelom osobne odgovornosti, već kolektivne krivnje, upozoravajući na nedovoljnu istraženost različitih oblika i motiva kolaboracije tijekom Drugog svjetskog rata. U radu su priloženi i izvorni dokumenti: optužnica i presude Okružnog suda za grad Zagreb i Vrhovnog suda NRH.

Tri zadnja članka obrađuju tematike iz razdoblja Domovinskog rata, a u prvom je od njih, *Prilog poznavanju djelovanja Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta", pododbor "Branko Radičević" u Slavonskom Brodu 1990.-1991.*, Mladen Barać na temelju fragmentarnih izvornih dokumenata pokušao rekonstruirati obnovu i djelovanje ogranka ovog društva u Slavonskom Brodu u periodu 1990.-1991. te razloge njegova gašenja. Detaljne okolnosti i tijek same odluke o prestanku rada društva nisu dovoljno poznate no uzroke naravno treba tražiti u općim političkim prilikama 1991., radikalnim istupima lokalnih predstavnika Srpske demokratske stranke i početku agresije na Republiku Hrvatsku. Ipak, i malo podataka dovoljno je za opću pozitivnu ocjenu djelovanja ovog društva koje je, uz podršku lokalnih vlasti, bilo usmjereno na očuvanje srpskog kulturnog identiteta ali u zajednici sa ostalim nacionalnim skupinama na brodskom području. Autor zaključuje kako navedeni podatci jasno pokazuju nacionalno kulturnu raznolikost tadašnje općine Slavonski Brod.

Broj poginulih vojnika (pripadnika srpske Teritorijalne obrane) i civila srpske narodnosti na području bivše općine Vukovar 1991. tema je članka Slavena Ružića i Dražena Živića *Ratni mortalitet Srba (bivše) Općine Vukovar tijekom 1991.* Autori analiziraju trenutno dostupnu građu, onu iz Arhiva Republike srpske krajine (danas u HMDC Domovinskog rata) i srpskih novina te daju prilog rješavanju ove problematike, iako i sami upozoravaju da je historiografija još daleko od izračuna konačnog broja. Posebno je problematično pitanje broja poginulih civila za koje, utvrđuju autori, zbog nedostatka relevantnih dokumenata ostaje pitanje da li će ikada biti točno utvrđeno. Sa druge strane, otvaranje Arhiva JNA omogućiti će utvrđivanje konačnog broja poginulih vojnika JNA, TO i srpskih paravojnih postrojbi.

Zadnji članak u ovoj rubrici, *Prikaz i analiza borbi na bosanskoposavskom bojištu 1992.*, autora Maria Tomasa i Ante Nazora, bavi se jednom od najkontroverznijih i najispolitiziranijih tema iz vremena Domovinskog rata – borbama u Bosanskoj posavini. Nakon uvodnog dijela u kojem objašnjavaju samo značenje termina Bosanska posavina i opće političke prilike koje su dovele do ratnih sukoba u Bosni i Hercegovini, autori pristupaju vojnoj analizi operacije "Koridor-92." Ova operacija je bila ključan strateški cilj Vojske Republike srpske krajine potpomognute snagama JNA, budući da je ovaj koridor značio vezu okupiranih područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine sa Srbijom. Autori prikazuju formiranje vojnih postrojbi sa srpske i hrvatsko-bošnjačke strane, ulogu potpore koju je JNA dala Srbima, a HV HVO-u, podatke u ljudstvu i naoružanju, te opisuju i sam tijekom ratnih operacija. Zaključuju kako je nadmoć u ljudstvu i naoružanju dovela do pobjede srpskih snaga, te da je to, a ne politički dogovor, bio uzrok pobjede Srba i JNA u Bosanskoj Posavini.

Sljedeća rubrika, *Grada*, posvećena objavi izvora, sastoji se od tri djela. Svaki dio, uz objavu samih izvora sadrži i uvod u kojem autori pojedinih dijelova objašnjavaju porijeklo, pristup objavi te kratku analizu i značaj određenog izvora.

U prvome dijelu, pod nazivom *Izvjestaj o društvenim prilikama u Požeškoj kotlini iz 1698. godine*, Milan Vrbanus i Šime Demo objavljuju izvještaj koji se nalazi u u Finanz- und Hofkammerarchivu u Beču. Ovaj izvještaj, kojemu je svrha popisivanje zloupotreba vojnih zapovjednika i komorskih službenika, te obaveze civilnog stanovništva prema vojnim vlastima u Požeškoj kotlini, su napisali zmajevački tridesetničar Andrija Labos i plemićki sudac Baranjske županije Franjo Pavić. Autori navode da je ovaj izvještaj značajan za bolje upoznavanje društveno-ekonomskih prilika i razloga zastoja ekonomskog razvoje ovog područja krajem 17. stoljeća te objašnjavaju karakteristike rukopisa i metode kojima su pristupili njegovoj transkripciji.

Mica Orban Kljajić u članku pod nazivom *Slavonska generalkomanda: prilozi za povijest školstva* objavila je njemački izvornik te hrvatski prijevod dokumenata važnih za povijest školstva na području Vojne krajine. Ovi dokumenti se čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu. Priloženo je 8 dokumenata, nastalih 1826.-1827., koji su zapravo nautci iz Beča, upućeni Krajiškim vlastima, tj. Slavonskoj generalkomandi u Petrovaradinu. Autorica zaključuje da je, iako je očito da su državne vlasti inzistirale na pohađanju škola i osiguravanju kvalitetnog kadra, školstvo na našem području bilo u znatnom zaostatku u odnosu na ono u centru monarhije. Uzrok tome je što su uzdržavanje škola i učitelja bili zadaci lokalne vlast, a ova nije bila financijski snažna.

Ivica Miškulin u članku *Dva dokumenta Promatračke misije Europske zajednice iz vremena Domovinskog rata u zapadnoj Slavoniji* donosi u engleskom originalu *Posebni izvještaj voditelja Regionalnog centra Zagreb Promatračke misije Europske zajednice Jan-Uwe Thomasa o humanitarnoj situaciji u zapadnoj Slavoniji* napisan 22. svibnja 1995. te *Posebni izvještaj članova koordinacijskog centra Parkrac Promatračke misije Europske zajednice*, napisan 13. lipnja 1995., o stanju u tri sela na području pakračke općine. Ovi dokumenti značajno su svjedočanstvo o odnosu hrvatskog i srpskog stanovništva nakon oslobođenja okupiranog teritorija kao i odnosa hrvatskih vlasti prema srpskom stanovništvu, a zanimljivi su jer se kroz njih kritički promatra efikasnost UN-ovog programa *Siguran prolaz*.

Sljedeća rubrika, *Obljetnica*, posvećena je povjesničarki Zlati Živaković Kerže te je u njoj objavljen *Razgovor sa dr. sc. Zlatom Živaković Kerže u povodu njezinog 60. rođendana*, u kojemu ova značajna osječka povjesničarka priča o svom školovanju te stručnoj djelatnosti. Kao prilog objavljena je i bibliografija njezinih radova od 1983. do 2012.

Dva izvorna teksta objavljena su i u rubrici *Prijevodi*. Mica Orban Kljajić je sa njemačkog prevela tekst profesora na slavističkim katedrama u Kölnu i Zürichu Roberta Zetta *O imenu Slavonija*, dok je Marijan Šabić sa slovačkog preveo dva izvotka iz monografije *Jan Čaplovič – život, osobnost, dielo*, objavljene 1945., a posvećene slovačkom i mađarskom piscu Janu Čaploviču. On je autor putopisa *Slavonija i, djelomice, Hrvatska – prilog narodoznanstvu i zemljopisu* objavljenog 1819., koje je europskim povjesničarima, etnolozima i filolozima bio glavni izvor za upoznavanje Slavonije kroz cijelo 19. stoljeće. Autor ove monografije je slovački povjesničar i arhivist Vendelin Jankovič. Prevedeni su ulomci u kojima se govori o Čaplovičevom putopisu i onaj u kojemu se raspravlja o njegovom shvaćanju pojma naroda.

U rubrici *Kritika* objavljen je tekst naslovljen *Povijest Slavonije koja to nije* kao osvrt na knjige Bože Mimice *Slavonija od antike do XX. stoljeća* i *Slavonija u XX. stoljeću* (Zagreb: V.B.Z., 2009.), u njihovom drugom objedinjenom izdanju pod naslovom *Slavonija – Zlatno srce Hrvatske. Povijest Slavonije od antike do XX. stoljeća, knjiga I-II*. (Rijeka: Dušević i Kršovnik d.o.o., 2012.). S obzirom na opseg i sveobuhvatnost ove teme knjiga je analizirana po vremenskim razdobljima od strane povjesničara koji se bave određenim razdobljem: Uvod (Stanko Andrić), Stari vijek i rani srednji vijek (Hrvoje Gračanin), Razvijeni i kasni srednji vijek (Marija

Karbić), Rani novi vijek (Doba osmanske vlasti) (Dino Mujadžević), 18. stoljeće (Milan Vrbanus), 19. stoljeće (Branko Ostajmer), Monarhistička Jugoslavija (Suzana Leček), Drugi svjetski rat (Mario Kevo), Druga Jugoslavija (Miroslav Akmadža). Nakon elaborirane znanstvene analize zaključeno je da je sveukupna ocjena ove knjige je izrazito negativna, i kako zaključuje Andrić – sveobuhvatna povijest Slavonije tek treba biti napisana.

Recenzijama je posvećena i zadnja rubrika *Prikazi i osvrti*, u kojima je prikazano dvanaest novih naslova relevantnih za prostor interesa ovog časopisa.

I ovim brojem *Scrinia Slavonica* se potvrdila kao značajan i relevantan časopis za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. Uz zanimljive autorske članke svakako treba istaknuti važnost truda oko objave velikog broja originalnih dokumenata popraćenih kritičkim aparatom, kao i prijevoda zanimljivih i kod nas slabo poznatih djela važnih za našu povijest. Time se uvelike olakšava pristup novim, zanimljivim dokumentima, a time i novim spoznajama, i ostalim osobama zainteresiranim za povijest i kulturu ovog prostora.

Nikolina Antičić

Medium Aevum Quotidianum, br. 66 (60 str.), Krems 2013. – br. 67 (66 str.), Krems 2014.

Posljednja dva broja časopisa namjenjenog istraživanju povijesti svakodnevnice i materijalne kulture u razdoblju srednjeg i ranog novog vijeka, *Medium Aevum Quotidianum*, po običaju su otvorena i detaljno predstavljena u predgovorima koje je napisao glavni urednik Gerhard Jaritz. Potrebno je spomenuti kako br. 66 sadrži dva rada, kao i *Buchbesprechung* (58-59), odnosno prikaz jednog zbornika radova kao i tradicionalan popis suradnika koji se nalazi na posljednjoj strani. U br. 67 nalazimo čak pet znanstvenih radova, od čega tri predstavljaju pisanu verziju izlaganja s Međunarodnog medievističkog kongresa u Leedsu 2013., te zbog opsega broja ne nalazimo prikaz niti jednog recentnog povijesnog izdanja.

Prvi rad objavljen u br. 66 je *Weather and Weather-Related Environmental Phenomena Including Natural Hazards in Medieval Hungary I: Documentary Evidence on the 11th and 12th Centuries*, autorice Andree Kiss (5-37). Riječ je o izrazito opsežnom radu baziranom na istraživanju klimatskih kretanja koja su bila zabilježena na prostoru srednjovjekovne Ugarske, ali i područja na granici Karpatske kotline, točnije Slavonije i sjeverne Bosne. Rad je definiran kao dio šireg procesa proučavanja klimatoloških promjena ili čak fenomena, u ovom slučaju ponajviše utemeljen na analizi požara, poplava, invazija skakavaca, gladi, oluja od prašine i pijeska, i slično. Autorica Andrea Kiss, navodi kako je većina podataka o klimatskim fenomenima tijekom 11. i 12. st. na promatranom području, poznata uglavnom preko "stranih" narativnih vrela. Po tim naslovom autorica izdvaja narativna vrela s prostora Bizantskog carstva, ali i ona zapadnih autora koji su prolazili Ugarskom na vojnim pohodima. Veći broj ugarskih tekstova o toj temi uočava tek od 14. stoljeća. Uz analizu dostupnih vrela, autorica rad približava publici koristeći se sa dvije lijepo izrađene karte kao i grafikonom.

Matthias Johannes Bauer, autor je rada naslovljenog *Saufeder-Traktate, Der Schweinspieß als Jagd-und Zwickampfwaffe in der deutschsprachigen Fachprosa des Spätmittelalters und der Renaissance* (38-57). U radu je naglasak na pručavanju korištenja, ali i tehničkog napretka posebnog tipa koplja korištenog kao oružje pri lovu, a i kao osobno naoružanje vojnika pješaka u sukobima. Koristeći uglavnom narativne izvore, Matthias Johannes Bauer analizira primjenu ovog tipa koplja kroz dvije kategorije primjene, počevši sa srednjovjekovnim razdobljem (uglavnom u 13. st.), do najšire primjene tokom čitavog 16. stoljeća. Posebna pozornost je posvećena korištenju tog komada oružja u lovu na divlje svinje kao jednoj od najopasnijih grana šumskog lova, a analiza je uz raniju fotografiju lovačkog koplja u daljnjem tekstu obogaćena s tri slike koje prikazuju lovce u poslovima vezanima uz lov.